

Knivsta nya kyrka: S:t Birgitta, invigd den 13/9 1992
Foto: Inga-Lena Hellberg

NYTT OCH GAMMALT I KNIVSTA KYRKOR

"Nu vilja kristna män hålla Kristi bud och bygga ny kyrka; då skola de bönder, som äro där i socknen, fara till biskopen och hava sin sockenpräst med sig och bedja biskopen om lov att få bygga en kyrka."

Så heter det i den första flocken i Upplandslagens kyrkobalk från 1296, underskriven av Birger Persson på Finsta, lagman i Tiundaland och fader till Heliga Birgitta, som föddes 1303. Samma år gör ärkebiskop Nils Alleson visitation i den då sannolikt nybyggda sockenkyrkan vid Knivsta by. Det är samma Birgitta som år 1992 får ge namn åt den nya kyrkan i Knivsta, som nu blir pastoratets huvudkyrka utan att den gamla kyrkan på något sätt degraderas. Så kan man låta tankarna löpa mellan dåtid och nutid, mellan det som fordom var och nu är. Dråpligt är det att tänka på att den nya Birgittakyrkan till sin karaktär anknyter till förebilder som är tusen år äldre än den gamla kyrkan i Knivsta. På 300-talet var rundkyrkor med ett centralaltare inte ovanliga. Man har även antagit att prästen stod bakom altaret vänd mot folket (versus populum). Riktningen mot öster var dock den vik-

tigaste mässofferteologin under högmedeltiden ledde till att prästen definitivt ställdes på västra sidan om altaret med ryggen vänd mot folket för att bära fram församlingens offer till Gud - en tradition som tog fast form genom laterankonciliet 1215 och i Sverige proklamerades 1248 på Skänninge möte i närvaro av kardinalen Vilhelm av Sabina och självaste Birger Jarl.

Den moderna liturgiska rörelsen i samtliga kyrkosamfund i västeuropa ledde till att man redan i slutet av 1800-talet åter började söka sina förebilder i de första kristna århundradena. Berömda teologer som Pius Parsch och Gregory Dix har varit av stor betydelse för de beslut som fattades 1962 vid kyrkomötet Vaticanum II i Rom, då man beslöt att prästerna skulle återgå till, som man ansåg, den gamla ordningen och stå vända mot folket såsom husfadern i Guds familj, församlingen. Därför har de flesta romersk-katolska kyrkor numera två altare: det gamla mot östväggen och ett nytt bordsaltare där framför.

Redan Martin Luther hade rekommenderat denna ordning - prästen ståend bakom altaret - men hans intentioner genomfördes blott i ringa utsträckning. I det konservativa Sverige - där reformationen tvingades på folket genom Gustav Wasas maktspråk - förblev kyrkornas interiörer i stort sett orörda fram till 1700-talets genomgripande

förändringar då medeltida målningar kalkades över och gamla krucifix, andra bilder och altarskåp kastades ut. Det är den s.k. upplysningen som förstör så många medeltida kyrkor.

Knivsta gamla sockenkyrka har i detta sammanhang varit tämligen förskonad om man undantar upphuggningen av de stora fönstren 1760 och de hårdhända restaureringarna 1804 och 1890-92.

Rune Norberg har i sin uppsats av år 1966 mycket sakkunnigt beskrivit Knivsta sockenkyrkas speciella karaktär. Den fina gotländska dopfunten av Sigráf från 1200-talets början tyder på att här funnits en kyrka före den nuvarande.

Man kan fundera över hur det kom sig att det byggdes mer än 100 stenkyrkor av samma karaktär under tiden 1280 - 1310 i landskapet Uppland. Var det de gynnsamma klimatiska förhållandena under större delen av 1200-talet, som gav rika skördar och därmed expansionsmöjligheter? Var det en av kraftfulla jordägare ledd feodal organisation, som utgjorde förutsättningen? Hade den kristna tron äntligen segrat över den kvardröjande asatron? "Ingen skall blota åt avgudar och ingen tro på lund eller på stenar" heter det i kyrkobalkens inledning av år 1296. Alla tre faktorerna kan ha samverkat.

Rune Norberg berättar att två av kyrkoherdarna i Knivsta i början av 1300-talet tillhörde rikets mest berömda ätter: Thomas som år 1303 skrev ett testamente till kyrkan och Johan Filipsson, som var bror till ärkebiskop Peter Filipsson (begravd i Sigtuna Mariakyrkas kor) båda bröderna Filipsson var av den mäktiga Runbyätten, som var befreundad med den Erikska kungaätten.

Man kan fråga sig om Knivsta sockenkyrka från början varit en gårdskyrka, något som var vanligt i tidig medeltid i Sverige. Kyrkans innermått $8 \times 16,5$ m (två kvadrater) stämmer nästan exakt överens med Torsvi kyrka (8×16 m) vid Torsvi gård i södra Uppland - som fortfarande är en gårdskyrka. Nuvarande Knivsta gård är ju av betydligt yngre datum än sockenkyrkan, men Knivsta by kan ju ha uppstått ur en för oss idag okänd gård. I Torsvi kyrka finns också fortfarande ett innertak av trä, något som man i vår tid bäst kan studera i Aspnäs gårdskyrka i Östervåla, som mycket väl återger hur både Knivsta och Torsvi kyrkor såg ut invändigt vid 1300-talets början.

Både Knivsta och Torsby kyrkor har fått sin plats i en söderslutning intill en gård med ett skyddande skogspart mot norr och med tillräckligt djup jord på södersidan för begravnin­gar inom en hög bogårdsmur. (Som tyvärr revs i Knivsta på 1770-talet). Båda kyrkorna har rikt profile­rade, gavelrösten som för Knivstas del kan attribueras till Riddarholmskyrkan och Katharinenkirche i Lübeck enligt

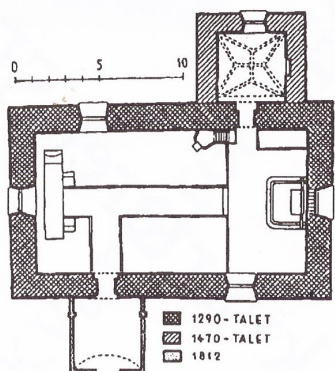
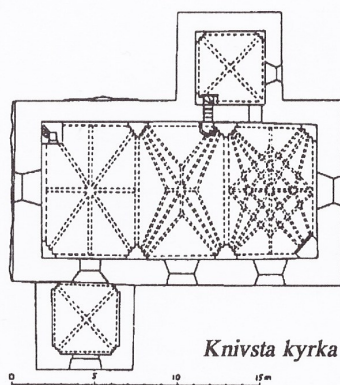
Rune Norberg. Dennes antagande att det funnits ett ståtligt rum ovanpå det gamla trätakets i Knivsta sockenkyrka är värt stort intresse. En sådan sal för t.ex. S:t Stefans medeltida kyrkogille skulle idag ha varit en utmärkt samlingsplats för alla kulturintresserade Knivstabor!

Men nu har man fått en samlingssal av hög kvalitet på kyrkorget under det ovala taket i Birgittakyrkan. Hur

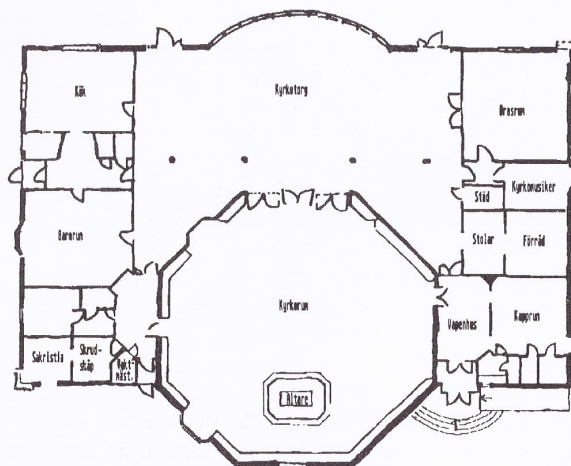
skickligt är inte detta kyrkotorg anpassat till byggnaden i sin helhet! Genom de båda triangelformade takfönstren närmast kyrkan faller ljuset in så att man verkligen känner sig som på ett torg - både ute och inne!! Kyrkans röda färg fortsätter inomhus vilket ger en klar markering mellan det sakrala rummet och kyrk-torget. Kyrkorummet är helt dominerande och det ovala taket vänder sig inemot kyrkan genom att det lutar åt väster, där en välkompo-nerad fönsterrad ger kontakt med marken utanför. Samspelet mellan form och funktion kommer här till uttryck på bästa sätt.

Västportalen mot kyrktorget leder majestätiskt in till mötesplatsen mellan Gud och människa, mellan Kristuskonungen och hans husfolk. Rymden och ljuset talar om den Allsmåttige och altaret är skärningspunkten mellan himmel och jord, mellan det horisontella och vertikala, mellan öst och väst, norr och söder. Symboliken får sitt kraftigaste uttryck med bilden av det himmelska Jerusalem i fönstret mot öster, mot soluppgången.

Så kan de båda kyrkorna i Knivsta, den gamla sockenkyrkan från 1300-talet och den nya centralkyrkan från 1992 ge många anledningar till funderingar om nytt och gammalt i kyrkoarkitektur i allmänhet och i Knivsta kyrkor i synnerhet.

Torsvi kyrka

Planlösning över Birgittakyrkan

Lars Ridderstedt

Foto: Maria Andersson